

Normering van schadebegroting in Nederland: op naar meer rechtszekerheid of leve de rechterlijke vrijheid?

Scriptie ter afsluiting van de Master Rechtsgeleerdheid,
accent Privaatrecht

Bas Weemaes

Geboortedatum: 31 augustus 1988

Studentnummer: 421050

Scriptiebegeleider: mr. dr. G. van Dijck

Afstudeercommissie:

mr. dr. G. van Dijck

mw. mr. M. Menting

Inhoudsopgave

Inleiding	p.2
Hoofdstuk 1: Normering van schadebegroting in Nederland	p.3
1.1. <i>Inleiding</i>	p.3
1.2. <i>De ANWB Smartengeldgids</i>	p.3
1.2.1. Inleiding : achtergrond en geschiedenis van de Smartengeldgids	p.3
1.2.2. De inhoud en rechterlijke toepassing van de Smartengeldgids	p.4
1.3. <i>De Letselschade Richtlijnen</i>	p.5
1.3.1. Inleiding: achtergrond en geschiedenis van de Letselschade Richtlijnen	p.5
1.3.2. De Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp	p.6
1.3.3. De Letselschade Richtlijn Licht Letsel inclusief Smartengeld	p.7
1.3.4. De Letselschade Richtlijn Studievertraging	p.7
1.3.5. De Letselschade Richtlijn Ziekenhuisdaggeldvergoeding	p.8
Hoofdstuk 2: Normering van schadebegroting in België	p. 9
2.1. <i>Inleiding</i>	p.9
2.2. <i>De Indicatieve Tabel</i>	p.9
2.2.1. Inleiding	p.9
2.2.2. Schadeposten bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid en invaliditeit	p.10
2.2.3. Schadeposten bij blijvende arbeidsongeschiktheid en invaliditeit	p.12
2.2.4. Kritiek op de Indicatieve Tabel	p.14
Hoofdstuk 3: Mogelijkheden tot verdere normering van het Nederlandse schadevergoedingsrecht	p.16
3.1. <i>Inleiding</i>	p.16
3.2. <i>De Nederlandse en Belgische normeringsinstrumenten vergeleken</i>	p.16
3.2.1. Inleiding	p.16
3.2.2. De Smartengeldgids en de Belgische smartengeldpraktijk	p.17
3.2.3. De regelingen studievertraging	p.18
3.2.4. De regelingen ziekenhuisdaggeldvergoeding	p.21
3.2.5. De regelingen huishoudelijke hulp	p.22
3.3. <i>Wie moet normeren?</i>	p.23
3.3.1. Normering door de formele wetgever	p.24
3.3.2. Normering door de rechter	p.24
3.3.3. Normering door partijen	p.26
3.4. <i>Conclusie</i>	p.27
Algemene conclusie	p.30
Literatuur- en jurisprudentielijst	p.31

Inleiding

Het doel van deze scriptie is om te onderzoeken of er in het Nederlandse schadevergoedingsrecht ruimte is voor verdere normering van de schadebegroting. De Nederlandse civiele rechter heeft, als we onze blik richten op afdeling 6.1.10 van het Burgerlijk Wetboek en in het bijzonder op art. 6:97 BW, een grote vrijheid als het gaat om het begroten van schade.

Kort gezegd geeft de wetgever de rechter in dit artikel de opdracht de schade te begroten op een wijze die hem goeddunkt. In deze scriptie zal worden onderzocht of deze en andere normen in het Nederlandse schadevergoedingsrecht eventueel aanleiding kunnen geven tot verdere normering.

In dat verband wordt wel eens met een schuin oog gekeken naar een regeling die in België al enige jaren geldt, de zogenaamde Indicatieve Tabel. Dit is een door de Belgische magistratuur opgestelde lijst met bedragen en berekeningsmethoden waarnaar de Belgische rechter zich kan richten bij het berekenen van de schadevergoeding in een concreet geval.

De nadruk moet worden gelegd op het woordje *kan*, want er is geen enkele regel die de rechter verplicht zich aan de bedragen in deze Tabel te houden; het is immers een *indicatieve* tabel. De normen uit de Indicatieve Tabel hebben dus geen enkele formele rechtskracht. In Nederland heeft enige normering van schadevergoedingsbedragen plaatsgevonden in de vorm van de Smartengeldgids van de ANWB en de Letselschade Richtlijnen van de Letselschade Raad.

Aan alle drie deze instrumenten zal aandacht worden besteed. Zij zullen als uitgangspunt dienen om een vergelijking te kunnen maken tussen de Belgische en Nederlandse praktijk inzake schadebegroting. De genoemde instrumenten zullen worden vergeleken, waarna getracht zal worden een antwoord te vinden op de onderzoeksvraag.

De centrale onderzoeksvraag van deze scriptie luidt als volgt:

Kan de normering van schadebegroting in het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht scherper dan nu het geval is, mede gelet op de normering in de Nederlandse Smartengeldgids en Letselschade Richtlijnen, en de Belgische Indicatieve Tabel?

Deze onderzoeksvraag zal worden beantwoord aan de hand van drie deelvragen, die elk een afzonderlijk hoofdstuk zullen vormen:

1. Welke initiatieven zijn er in Nederland genomen tot normering van de schadebegrotingspraktijk, en hoe worden deze in de praktijk toegepast?
2. Welke initiatieven zijn er in België genomen tot normering van de schadebegrotingspraktijk, en hoe worden deze in de praktijk toegepast?
3. Kunnen initiatieven als de Smartengeldgids, de Letselschade Richtlijnen en de Indicatieve Tabel een aanzet vormen tot verdere normering van het Nederlandse schadevergoedingsrecht?

1. Normering van schadebegroting in Nederland

1.1. Inleiding

In het eerste hoofdstuk van deze masterscriptie zal worden ingegaan op twee in Nederland opgestelde instrumenten, die tot doel hebben om de normering van schadebegroting verder uit te bouwen. In de nu volgende paragrafen zullen de ANWB Smartengeldgids en de Letselschade Richtlijnen worden besproken. Deze instrumenten dienen voor rechters en partijen om in concrete gevallen een bedrag voor de schadevergoeding overeen te komen. De Smartengeldgids en de Letselschade Richtlijnen bevatten alleen richtlijnen, richtbedragen, en zeker geen bindende regels of normen. De rechter hoeft zich dus niets aan de richtlijnen gelegen te laten liggen, indien hem dat in het concrete geval niet wenselijk voorkomt¹.

1.2. De ANWB Smartengeldgids

1.2.1. Inleiding: achtergrond en geschiedenis van de Smartengeldgids

De eerste Smartengeldgids van de ANWB verscheen in 1959, op initiatief van advocaat Van der Veen. De Gids moest een verzameling worden van de tot dan toe verschenen jurisprudentie met betrekking tot smartengeld. Feitenrechters en de Hoge Raad zouden op die manier steeds in staat zijn om voorkomende gevallen te vergelijken met aanverwante zaken uit het verleden. Het belangrijkste doel van de Smartengeldgids was derhalve om de eenheid van rechtspraak te bewaken. Naast de rechtseenheid wilde men met het verzamelen van de jurisprudentie ook de rechtsgelijkheid en rechtszekerheid bevorderen².

De uitspraken zijn onderverdeeld in 3 categorieën waarin smartengeld kan worden toegekend, te weten: smartengeld na ongeval, smartengeld na mishandeling en smartengeld bij niet-letsel. De eerste twee spreken redelijk voor zich en zien op de toekenning van een som smartengeld wanneer men als gevolg van een ongeval of mishandeling letsel heeft opgelopen. Smartengeld bij niet-letsel kan bijvoorbeeld worden toegekend wanneer men uit een dienstbetrekking wordt ontslagen, of in gevallen van onterechte vrijheidsbeneming door de politie, belediging, laster en schending van een auteursrecht. De Smartengeldgids is slechts een verzameling van jurisprudentie, en kent als zodanig geen enkele formele rechtskracht. De rechter hoeft zich er in een concreet geval dus niet door te laten leiden, maar in het Voorwoord bij de Gids worden partijen en rechters wel opgeroepen om in ieder geval de factoren op te sommen die hen in een concreet geval tot hun stellingen en uitspraken hebben geleid³.

---

¹ Giesen 2002, p. 127.

² Verburg 2009, p. 132.

³ Jansen 2003, p. 5.

1.2.2. De inhoud en rechterlijke toepassing van de Smartengeldgids

De Smartengeldgids biedt een overzicht van de Nederlandse rechtspraak inzake smartengeld. In die zin biedt de Gids dus een zekere mate van normering en standaardisering. De toekenning van een som smartengeld wordt vaak gebaseerd op de artikelen 6:95 en 6:106 BW. Het eerstgenoemde artikel stelt dat een recht op vergoeding van andere schade dan vermogensschade alleen bestaat wanneer de wet dat bepaalt. Art. 6:106 BW is feitelijk een uitwerking van art. 6:95 BW; in dit artikel worden de gevallen genoemd waarin een recht op vergoeding van andere schade dan vermogensschade bestaat. Over de hoogte van het smartengeld is in de wet verder niets geregeld.

Ook de Hoge Raad geeft geen duidelijke indicatie van de factoren waarmee de lagere rechter bij de vaststelling van smartengeld rekening dient te houden. Tien jaar geleden stelde de Hoge Raad al vast dat uit art. 6:106 BW volgt dat de rechter een discretionaire bevoegdheid heeft met betrekking tot het bepalen van de omvang van de schadevergoeding. De Hoge Raad stelt dat de rechter met alle omstandigheden van het geval rekening mag houden bij de begroting van de schade. Bovendien mag hij er ook voor kiezen om in het geheel geen vergoeding toe te kennen, als hij van mening is dat er geen redenen zijn om dat wel te doen⁴.

Ondanks het feit dat de Smartengeldgids geen formele rechtskracht heeft (het is per slot van rekening 'slechts' een verzameling jurisprudentie), kan toch voorzichtig worden gesteld dat er van de Gids een zekere normerende werking uitgaat. Zo wordt er in ieder geval 'naar elkaar gekeken' bij de begroting van het smartengeld. De Hoge Raad heeft ook kenbaar gemaakt dat de rechter hiertoe een verplichting heeft: *de rechter dient bij zijn begroting tevens te letten op de bedragen die door Nederlandse rechters in vergelijkbare gevallen zijn toegekend*.⁵

Zo geeft de Smartengeldgids bijvoorbeeld een opsomming van zeventien zaken inzake schouderletsel en het oplopen van een whiplash waarin exact hetzelfde bedrag aan smartengeld werd toegekend. De verschillende rechtbanken (waaronder die van Den Haag, Utrecht en Den Bosch) volgden elkaar in de hoogte van het smartengeldbedrag, omdat het in alle zaken ging om letsel aan de schouder en de wervelkolom ten gevolge van een aanrijding.

In alle zeventien gevallen werd een bedrag van € 6.807 aan smartengeld toegekend.

De rechtbank in Den Haag had te oordelen over de smartengeldvordering van een 37-jarige vrouw die als gevolg van een aanrijding een post-whiplashsyndroom had opgelopen. Zij had ten gevolge van het ongeluk last van pijn in haar rechterschouder, een dood gevoel in de rechterarm, pijn in de nek, geheugenstoornissen en een verminderd concentratievermogen.

Als gevolg van deze klachten had zij moeite met lezen, en kon zij haar hobby's (tuinieren en tennissen) niet langer uitoefenen⁶. De rechtbank kende haar € 6.807 aan smartengeld toe.

Het Gerechtshof in Arnhem moest oordelen over een geldtransporteur die bij een verkeersongeval een whiplashtrauma opliep. Het gevolg was dat hij, na negen maanden met afwisselende fasen van gehele en gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid, uiteindelijk voor 100% arbeidsongeschikt werd

---

⁴ HR 27 april 2001, NJ 2002/91 (Boze Brief).

⁵ Sterk 2009, p. 1167.

⁶ Rb. 's-Gravenhage, 21 januari 1998, VR 1999/158.

verklaard. Bovendien werd zijn linkerarm voor 13% invalide verklaard (omdat hij linkshandig was). Dat betekent een invaliditeit van 9% voor het gehele lichaam⁷.

Tenslotte noem ik de zaak die diende voor de rechtbank Den Haag, met als slachtoffer een jongen die als gevolg van een whiplash veroorzaakt door een verkeersongeval niet in staat was zijn studie af te ronden. Bovendien hield hij er flink wat lichamelijke klachten aan over en kon hij zijn hobby (rugby) niet langer beoefenen⁸.

Zoals gezegd werd in alle drie de bovengenoemde gevallen hetzelfde bedrag aan smartengeld (€ 6.807) toegekend. Waarschijnlijk is dit mede ter bevordering van de efficiëntie van de rechtspraak, aangezien op deze manier een soort 'standaardbedrag' voor soortgelijke gevallen tot stand kan komen. Soortgelijke zaken kunnen op deze manier sneller worden afgehandeld. Bovendien kan het bij het rechtzoekende slachtoffer een gevoel van rechtszekerheid bewerkstelligen: er lijkt een vaste lijn en consistentie in de jurisprudentie te zitten.

1.3. De Letselschade Richtlijnen

1.3.1. Inleiding: achtergrond en geschiedenis van de Letselschade Richtlijnen

In 1998 werd de Stichting Nationaal Platform Personenschade (NPP) opgericht door een aantal marktpartijen in de wereld van de letselschadeafwikkeling. Zij besloten tot het oprichten van dit Platform, nadat ze hadden geconstateerd dat er in de letselschadepraktijk veel mis was. De schadeafwikkeling duurde in veel gevallen te lang, de communicatie tussen partijen verliep vaak moeizaam, en er was weinig aandacht voor de kwetsbare positie van het slachtoffer. De partijen zagen materiële normering van schadeposten als een deel van de oplossing van de problematiek. Het moest daarbij wel expliciet gaan om schadeposten die zich daarvoor leenden. Het was dus zeker niet de bedoeling om het gehele schaderegelingsproces in regeltjes te vatten: daar bestond geen draagvlak voor, en bovendien laten lang niet alle schadevormen zich in standaardbedragen vatten. De gedachte was dat wanneer men standaardbedragen zou opstellen voor bepaalde categorieën er meer tijd over zou blijven voor maatwerk bij ingewikkelder schadeposten⁹.

Het uiteindelijke doel van de zogenoemde NPP-aanbevelingen was om het schadeafwikkelingsproces te versoepelen en te bespoedigen. De schaderegeling zou productiever, efficiënter en effectiever moeten worden en tot tijdsbesparing moeten leiden. Hierdoor zouden de transactiekosten omlaag kunnen gaan, en bovendien meer inzichtelijk en beheersbaar worden. De naam NPP-aanbevelingen is inmiddels gewijzigd in de huidige benaming: Letselschade Richtlijnen. Het was uitdrukkelijk niet de bedoeling van de opstellers van de Letselschade Richtlijnen de discretionaire bevoegdheid van de rechter te ondermijnen. Daarom is in zowat elke richtlijn de zinsnede opgenomen dat, voor zover er sprake is van bijzondere omstandigheden die zich niet lenen voor een genormeerde (lees: abstracte) schadevergoeding, de schade concreet zal moeten worden vastgesteld¹⁰.

---

⁷ Gerechtshof Arnhem, 28 september 1999, VR 2000/174.

⁸ Rb. 's-Gravenhage, 17 oktober 2001, rolnr. 00/1969.

⁹ Blom-de Ruiter, Dijkstra en Procee 2009, p. 2.

¹⁰ Bodamè en Jeekel 2009, p. 13.

De Letselschade Richtlijnen zijn voor iedereen te raadplegen op Internet¹¹. Op dit moment zijn er zes varianten van de Letselschade Richtlijn, te weten:

- De Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp
- De Letselschade Richtlijn Kilometervergoeding
- De Letselschade Richtlijn Licht letsel inclusief smartengeld
- De Letselschade Richtlijn Studievertraging
- De Letselschade Richtlijn Zelfwerkzaamheid
- De Letselschade Richtlijn Ziekenhuisdaggeldvergoeding¹².

Zoals gezegd zijn er in totaal zes Letselschade Richtlijnen. In het kader van de vergelijking tussen de Nederlandse en Belgische instrumenten voor de normering van schadebegroting, worden er hiervan vier kort besproken. Dit zijn de Letselschade Richtlijnen inzake Huishoudelijke Hulp, Licht letsel inclusief Smartengeld, Studievertraging en Ziekenhuisdaggeldvergoeding.

1.3.2. De Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp

De Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp biedt een slachtoffer vergoeding aan indien hij door een gedraging waarvoor een ander verantwoordelijk is, niet langer in staat is de huishoudelijke taken die hij voor het ongeval verrichte nog langer te verrichten.

De Richtlijn bevat een tabel waarin de vergoedingsbedragen vermeld staan die gelden voor de eerste drie maanden na het ongeval. In deze tabel staan normbedragen vermeld die per week worden uitgekeerd, afhankelijk van de gezinssituatie. Naast de gezinssituatie hangt de hoogte van het bedrag ook af van de mate waarin het slachtoffer beperkt is om huishoudelijke werkzaamheden te verrichten.

Afhankelijk van het antwoord op de vraag of bijvoorbeeld een alleenstaande 'licht tot matig beperkt' of 'zwaar beperkt' is, kan deze alleenstaande in het eerste geval namelijk aanspraak maken op € 60 op weekbasis, in het tweede geval is dat € 120. De derde factor die het vergoedingsbedrag bepaalt, naast de gezinssituatie en de mate van beperking, is de mate waarin het slachtoffer voorafgaand aan het ongeval een bijdrage aan het huishouden leverde. Deze bijdrage wordt uitgedrukt in een percentage van 25, 50, 75 of 100%. Dit percentage wordt vermenigvuldigd met het in de tabel genoemde normbedrag dat hoort bij de mate van beperking (licht tot matig of zwaar beperkt) en de gezinssituatie van het slachtoffer.

Zoals gezegd, zien bovengenoemde bedragen en berekeningswijzen alleen op de eerste drie maanden na het ongeval. Voor de drie maanden die daarna volgen wordt, indien verdere mantelzorg nodig is, een andere begrotingswijze gehanteerd. Als blijkt dat na de eerste drie maanden nog steeds gebruik wordt gemaakt van mantelzorg, wordt de mantelverzorgende vergoed aan € 8,50 per uur. Ook hier wordt benadrukt dat het partijen en de rechter vrijstaat om bedragen te hanteren dan de door de Richtlijn vooropgestelde bedragen: als alternatief kunnen bijvoorbeeld de gestandaardiseerde tarieven van de eerste drie maanden worden gebruikt. Nadat de tweede termijn

---

¹¹ <www.deletselschaderaad.nl>.

¹² Storm 2009, p. 11.

eveneens is verstreken, betaalt de verzekeraar volgens de Richtlijn een ‘redelijke vergoeding’. Hoe hoog deze redelijke vergoeding dan vervolgens zou moeten zijn, wordt niet gemeld¹³.

1.3.3. De Letselschade Richtlijn Licht Letsel inclusief Smartengeld

Deze richtlijn bestrijkt twee schadeposten: de vergoeding van licht letsel en de vergoeding van smartengeld in geval van licht letsel. In het kader van deze scriptie wordt enkel de nadruk gelegd op de vergoeding van het smartengeld bij licht letsel. De Richtlijn verwijst voor de normering van de bedragen uitdrukkelijk naar de hierboven besproken Smartengeldgids van de ANWB, en benadrukt dat het schadebedrag voor smartengeld altijd naar redelijkheid en billijkheid wordt bepaald. Er worden drie categorieën genoemd:

-tot € 750 bij oppervlakkig en beperkt letsel met een herstelperiode van maximaal twee maanden.

-€ 500 tot € 1500 bij iets zwaarder letsel, waarbij ook medische behandeling heeft plaatsgevonden, bijvoorbeeld een lichte hersenschudding.

-€ 1000 tot € 1850 bij letsel met een herstelperiode van vier tot zes maanden met medische of therapeutische behandeling. Het gaat dan bijvoorbeeld om niet-complexe botbreuken, korte ziekenhuisopnames et cetera, waarbij tijdelijke arbeidsongeschiktheid en hulpbehoefte ontstaat.

Het gaat bij alle drie de categorieën uitdrukkelijk om licht letsel, ofwel letsel waarbij hoe dan ook uiteindelijk volledig herstel optreedt¹⁴.

1.3.4. De Letselschade Richtlijn Studievertraging

Deze richtlijn is bedoeld om de schade te vergoeden van mensen die als gevolg van een ongeval waarvoor een derde aansprakelijk is een studievertraging van maximaal 1 jaar oplopen, en als gevolg daarvan later dan gepland kunnen toetreden tot de arbeidsmarkt. Het gaat hier puur om een vergoeding voor studievertraging (waartoe men bijvoorbeeld de studievertraging kan rekenen), en niet om extra studiekosten, zoals studieboeken en examenkosten.

Deze uitgaven kunnen namelijk per persoon verschillen en kunnen meestal concreet worden aangetoond. Verderop stelt de Richtlijn ook uitdrukkelijk dat er slechts een vangnet wordt geboden voor het merendeel van de voorkomende gevallen, en dat de mogelijkheid om de schade wegens studievertraging concreet te begroten onverlet wordt gelaten. De bedragen zijn naar redelijkheid en billijkheid vastgesteld, uitgaande van jurisprudentie en rekening houdend met het minimumloon voor laaggeschoolden en het modaal loon voor studenten met een HBO/WO-opleiding.

Volgens de Richtlijn is het grootste probleem bij het vaststellen van de schade door studievertraging, het concreet vaststellen van de omvang deze schadepost. We weten bijvoorbeeld nooit zeker wanneer de student precies de arbeidsmarkt zou betreden, waardoor hypothesen en abstracties onvermijdelijk worden. Hoe jonger de student, hoe verder hij zich tot het moment van toetreding tot

---

¹³ De Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp.

¹⁴ De Letselschade Richtlijn Licht Letsel en smartengeld.

de arbeidsmarkt bevindt, en hoe speculatiever de waardering van de schade wegens studievertraging dus wordt¹⁵.

1.3.5. De Letselschade Richtlijn Ziekenhuisdaggeldvergoeding

Naast de vergoeding voor het verblijf in een ziekenhuis behelst deze nieuwe richtlijn ook een vergoedingsmogelijkheid voor het tijdelijk verblijf in een revalidatiecentrum. De richtlijn kent twee vaste normbedragen. Per dag opname in een ziekenhuis wordt een vergoeding van € 26 toegekend. Wanneer men tijdelijk in een revalidatiecentrum moet verblijven, heeft men recht op € 13 per dag. In de richtlijn wordt uitgelegd hoe men tot deze bedragen is gekomen. De daggeldvergoeding is bedoeld om de kosten van de aanschaf van bed- en ziekenhuiskleding te vergoeden. Het gaat dan om bijvoorbeeld een pyjama: een kledingstuk dat je normaal gesproken thuis niet de hele dag draagt, maar in het ziekenhuis wel. Ook behelst de vergoeding een bijdrage in de kosten die gemaakt moeten worden om het ziekenhuisverblijf te veraangename. Hierbij moet men denken aan het kopen van boeken, tijdschriften, spelletjes, bloemen, fruit enzovoort.

Het hierboven genoemde forfaitaire bedrag kan in uitzonderingsgevallen verhoogd worden, indien in redelijkheid blijkt dat de gemaakte kosten boven het bedrag uitstijgen¹⁶.

In een uitspraak van de rechtbank Zutphen uit 2005 wordt door de rechter expliciet verwezen naar de Letselschade Richtlijn Ziekenhuisdaggeldvergoeding. Het ging hier om een man die als gevolg van een auto-ongeluk ernstig letsel aan zijn rechterelleboog had opgelopen. Door diverse complicaties moest hij uiteindelijk 45 dagen in het ziekenhuis verblijven. De rechtbank kende hem, zonder nader toe te lichten en zonder verder enig bewijs te verlangen, de vergoeding toe die in 2005 per dag ziekenhuisopname gebruikelijk was: € 23. De rechtbank vorderde geen verdere levering van bewijs, met als enige motivering dat 'bedoelde gedragslijnen worden onderschreven en aanbevolen door het Verbond van Verzekeraars'.

De oorspronkelijke Richtlijn Ziekenhuisdaggeld- en Kilometervergoeding is ingegaan op 25 februari 1999. In 2005 wees de rechtbank Arnhem een arrest waarin onder meer werd gedebatteerd over de toepasselijkheid van de Richtlijn. De operatie die het slachtoffer moest ondergaan vond plaats op 12 februari 1999, dertien dagen voor de vaststelling van de Richtlijn Ziekenhuisdaggeld- en Kilometervergoeding. De vraag was derhalve of het slachtoffer ook aanspraak kon maken op de (toen nog) € 23 daggeldvergoeding voor de dagen die hij in het ziekenhuis moest verblijven, terwijl de nieuwe Richtlijn nog niet in werking was getreden. De rechtbank was inderdaad van mening dat de nieuwe Richtlijn geen toepassing kon vinden voor een datum die voor de datum van de inwerkingtreding lag. Toch wordt voor alle dagen ziekenhuisopname een vergoeding van € 23 per dag toegekend, omdat de Letselschade Richtlijn Ziekenhuisdaggeld- en Kilometervergoeding '*voor de rechtbank een aanvaardbaar aanknopingspunt vormt als het er om gaat een dergelijke schadepost op de voet van art. 6:97 BW schattenderwijs vast te stellen.*' De rechtbank oordeelde dat een vergoeding van € 23 per dag haar niet onredelijk voorkwam.

---

¹⁵ De Letselschade Richtlijn Studievertraging.

¹⁶ De Letselschade Richtlijn Ziekenhuisdaggeldvergoeding.

2. Normering van schadebegroting in België

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zal uitgebreid worden ingegaan op de zogenaamde 'Indicatieve Tabel', een handleiding voor de Belgische rechterlijke macht om bij bepaalde schadevormen tot een rechtvaardig schadevergoedingsbedrag te komen¹⁷. Deze tabel zal in de nu volgende paragraaf worden besproken. Het hoofdstuk over het Belgische schadevergoedingsrecht wordt afgesloten met een overzicht van de belangrijkste kritiekpunten ten aanzien van de Indicatieve Tabel.

2.2. De Indicatieve Tabel

2.2.1. Inleiding

Begin jaren negentig werd door een aantal Belgische magistraten het initiatief genomen om enigszins uniformiteit te verkrijgen in de wijze van schadebegroting en de vaststelling van de hoogte van deze schadebegroting door de rechterlijke macht. Hiervoor bestonden verschillende motieven. Men wilde meer eenvormigheid in de rechtspraak creëren en zorgen voor een synthese van de Nederlandse en Franstalige benadering van schade, want ook die verschilde onderling. Men was van mening dat de normering in het Belgisch Burgerlijk Wetboek niet scherp genoeg was, en vond het niet meer van deze tijd om schadebegroting afhankelijk te laten zijn van het al uit de 19^e eeuw stammende artikel 1382 BBW. Door normering in een Tabel zou ook een vermindering van de belasting van rechtbanken bereikt kunnen worden: als men namelijk op voorhand weet waar men aan toe is, is een rechtsgang niet langer nodig¹⁸. In 1995 resulteerde dat uiteindelijk in de uitgave van een Indicatieve Tabel. Voor 1995 heerste in België grote onzekerheid over de hoogte van schadevergoeding. Zelfs als het bestaan van de schade vaststond, was voor die tijd volstrekt onvoorzienbaar welk bedrag de rechter aan schadevergoeding zou toekennen. Dit gebrek aan uniformiteit ging behoorlijk ver. Elk rechtsgebied en elke rechtbank hield er zijn eigen berekeningsmethoden op na, en het was zelfs niet ongebruikelijk dat verschillende rechters binnen dezelfde rechtbank andere tarieven en schalen hanteerden. De conclusie van Ulrichts¹⁹ en Bocken²⁰ dat dit tot veel rechtsonzekerheid leidde bij de Belgische rechtszoekende zal dan ook niet verbazen. Het doel van de Tabel was dus vooral gelegen in het vergroten van de voorspelbaarheid van rechterlijke uitspraken. Bovendien zou het een eenvoudig toepasbaar hulpmiddel moeten worden voor de rechter, in die gevallen waarin de schade niet in concreto kan worden begroot. De Tabel vormt in ieder geval wel een goedbedoelde aanzet tot meer uniformiteit, maar de toevoeging van het woord 'indicatief' leidt ertoe dat het niet meer is dan een leidraad, een hulpmiddel voor de rechtsprekende. Hij *kan* bij de berekening van de schadevergoeding rekening houden met de indicatieve tarieven, maar is daar zeker niet toe verplicht. Of hij de tarieven uit de Tabel (hierna: *de tarieven*) toepast, bepaalt hij per afzonderlijk geval, en dat heeft weer alles te maken met de individuele overtuiging van de rechter. Als hij van mening is dat de tarieven in de concrete casus geen meerwaarde bieden, kan hij ze zonder motivering terzijde schuiven. Een belangrijke algemene waarschuwing vooraf dient dus gegeven te worden: de Indicatieve Tabel kan

---

¹⁷ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 710.

¹⁸ Temmerman en de Kezel 2002, p. 103.

¹⁹ Ulrichts 2010, p. 97.

²⁰ Bocken 1999, p. 567 e.v.

enkel en alleen voor toepassing in aanmerking komen in die gevallen waarin de schade niet concreet kan worden begroot.

In het navolgende zal uitgebreid worden ingegaan op de Indicatieve Tabel, die zijn meest actuele versie heeft gekregen in 2008²¹. Bij de bespreking van de Indicatieve Tabel zal dus ook uitgegaan worden van deze nieuwste editie.

De opstellers van de Tabel, met name het Koninklijk verbond van vrede- en politierechters en het Nationaal verbond van de magistraten van eerste aanleg, zijn bij het inrichten van de Tabel uitgegaan van recente rechtspraak. Het is, zo blijkt uit het Voorwoord bij de Tabel, de bedoeling geweest om die schadeposten bijeen te brengen die het moeilijkst te begroten bleken te zijn, en die tot de meeste rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid leidden tussen rechtbanken en rechters onderling.

De schadeposten zijn de volgende:

- Kosten en uitgaven
- Tijdelijke arbeidsongeschiktheid en invaliditeit
- Blijvende arbeidsongeschiktheid en invaliditeit
- Overlijden
- Interest en provisie
- Opdracht medische expertise.

Vanwege het toepassingsbereik van deze scriptie zullen enkel een aantal schadeposten worden besproken die vallen onder de categorieën Tijdelijke arbeidsongeschiktheid en invaliditeit en Blijvende arbeidsongeschiktheid en invaliditeit.

2.2.2. Schade­posten bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid en invaliditeit

Deze schade­post valt volgens de Indicatieve Tabel uiteen in drie elementen te weten: *materiële schade*, *morele schade* en *verlies van een schooljaar*. Vooropgesteld moet echter worden dat de begroting van deze schade­post allereerst een medische raming door een gespecialiseerd arts vereist. De aantasting van de arbeids­geschiktheid wordt weergegeven in percentages van arbeidsongeschiktheid. Ulrichts constateert hier echter een probleem²². Bij de medische raming wordt namelijk geen rekening gehouden met de concrete arbeids­activiteiten van het slachtoffer. Het percentage arbeidsongeschiktheid wordt dus als het ware abstract toegepast op allerlei soorten beroepsgroepen. Zo kan het gebeuren dat een rechter aan een timmerman met een gebroken arm een even hoge vergoeding toekent als aan een advocaat met hetzelfde probleem. Hij geeft in dat geval een gelijke vergoeding voor een ongelijke schade: de timmerman zal in zijn dagelijkse praktijk meer hinder van zijn blessure ondervinden dan de advocaat. De timmerman zal (zo goed als) volledig tijdelijk arbeidsongeschikt zijn terwijl de advocaat, zij het wellicht in een lager tempo, grotendeels zijn werkzaamheden zal kunnen blijven uitoefenen. Het is aldus verdedigbaar dat de arts bij zijn medische raming en later de rechter bij de rechterlijke raming meer rekening dienen te houden met de concrete ergonomische arbeids­omstandigheden van het slachtoffer.

Zoals gezegd begroot de rechter bij een tijdelijke arbeidsongeschiktheid en invaliditeit de materiële en de morele schade, plus eventueel nog het verlies van een schooljaar.

---

²¹ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 710 e.v.

²² Ulrichts 2010, p. 112.

Onder de categorie *materiële schade* valt allereerst het inkomensverlies. Hierbij wordt uitgegaan van het nettoloon, omdat het slachtoffer anders financieel bevoordeeld zou worden. De tijdelijke arbeidsongeschiktheid houdt namelijk in dat er geen sociale lasten verschuldigd zijn, en ook op fiscaal gebied zou uitgaan van het brutoloon tot onrechtvaardige uitkomsten leiden: een vervangingsinkomen wordt minder zwaar belast dan een beroepsinkomen. Het Hof van Cassatie heeft dit in zijn jurisprudentie ook bepaald: het brutoloon mag alleen dan als basis voor het schadevergoedingsbedrag dienen, indien de sociale en fiscale lasten die het slachtoffer dient te betalen over zijn schadevergoeding gelijk zijn aan deze verschuldigd over zijn loon²³. Ook de werkgever kan een vordering indienen jegens de aansprakelijke. Het Hof van Cassatie bepaalde in 2008 dat de werkgever die krachtens zijn wettelijke of reglementaire verplichtingen een loon moet doorbetalen aan een werknemer die het slachtoffer is geworden van een arbeidsongeval, maar hiervoor geen arbeidsprestaties ontvangt, recht heeft op een schadevergoeding²⁴.

Ten tweede omvat de categorie materiële schade de zogenaamde extra inspanningen, ook wel meerinspanningen genoemd. Kort gezegd houdt dit in dat het slachtoffer recht heeft op een vergoeding als hij ondanks zijn fysieke schade een inspanning levert om toch zoveel mogelijk zijn normale werkzaamheden te volbrengen. Het gaat hier dus niet om een loonverlies, want in principe is het mogelijk dat het slachtoffer door de meerinspanningen gewoon 100 % van zijn werkzaamheden blijft verrichten. Het kan derhalve voorkomen, dat iemand die een meerinspanning verricht en geen inkomstenverlies lijdt omdat hij zijn normale werkzaamheden voortzet, een hogere vergoeding krijgt dan iemand die wel inkomstenverlies lijdt. De Indicatieve Tabel gaat uit van een vergoeding voor meerinspanningen van € 20 per dag bij 100% arbeidsongeschiktheid. Men kan zich afvragen waarom de meerinspanningen als een materiële schade en niet als een morele schade worden aangemerkt²⁵. Er zal namelijk in principe geen sprake zijn van een economische waardevermindering, omdat de benadeelde zijn normale werkzaamheden blijft verrichten. De enige persoon die last zal hebben van de meerinspanningen is hij zelf, omdat hij waarschijnlijk extra vermoeid zal zijn door de extra inzet die hij aan de dag moet leggen.

Het derde vergoedbare element dat bij een tijdelijke arbeidsongeschiktheid onder de categorie materiële schadeposten valt, is de huishoudelijke arbeid. Ook hier geldt het beginsel dat de schade concreet moet worden begroot. Het komt er dan op neer dat bijvoorbeeld de kosten van een huishoudster integraal vergoed dienen te worden. In gevallen waarin om welke reden dan ook geen concrete begroting mogelijk is, wordt een *ex aequo et bono* vergoeding toegekend die begint vanaf € 17,50 per dag voor een huishouden zonder kinderen, tot € 25 per dag voor een huishouden met een kind, te vermeerderen met € 5 per bijkomend kind²⁶. Het gaat hier om een vergoeding per huishouden. De Indicatieve Tabel splitst de vergoeding over de man en de vrouw: men gaat ervan uit dat de vrouw 65 % van de huishoudelijke werkzaamheden verricht, de overige 35 % zou door de man ingevuld moeten worden. Brosens is echter van mening dat deze ruwe splitsing wel erg kort door de bocht is, omdat er in de praktijk vele gezinsvormen bestaan waarin de verdeling van het

---

²³ Van Loo 2001, *Tijdelijke versus blijvende arbeidsongeschiktheid* <<http://www.centrum-letselschade.be/bibliotheek/item/31-tijdelijke-versus-blijvende-arbeidsongeschiktheid.html>>

²⁴ Hof van Cassatie 12 november 2008, P.07.1531.F.

²⁵ Ulrichts 2010, p. 116.

²⁶ Van Trimont en Denoyelle 2008, p. 713.

huishoudelijke takenpakket volledig anders ingericht kan zijn²⁷. Hij stelt dat het hanteren van deze regel ofwel leidt tot ondervergoeding dan wel tot oververgoeding²⁸.

De tweede schadepoot van de tijdelijke arbeidsongeschiktheid is die van de *morele schade*, in België ook wel de extrapatrimoniale schade genoemd. Morele schade is alle schade die niet binnen de materiële schadeposten valt. Het gaat dus met name om fysieke pijnen en psychisch lijden. Pijn en smart zijn niet in geld uit te drukken, en een vergoeding voor morele schade komt dus eigenlijk altijd neer op een vergoeding *ex aequo et bono*. De regeling voor morele schade in de Indicatieve Tabel is tamelijk ruimhartig. Bovendien is het stijgingspercentage in de Indicatieve Tabel van de richtbedragen in het verleden aanmerkelijk hoger geweest dan de premiestijging en de inflatie. Terwijl de inflatie in 1998 en 2001 ongeveer 2% bedroeg, ging het vergoedingsbedrag voor morele schade met maar liefst 25% omhoog in de uit die jaren stammende versies van de Tabel. Voor deze stijging werd geen verantwoording gegeven in de Tabel²⁹. De morele schade wordt door de Indicatieve Tabel onderverdeeld in 7 schalen, oplopend van minieme pijn (schaal 1) tot uitzonderlijk ernstige pijn (schaal 7). Deze schalen omvatten het zogenaamde *quantum doloris*. Dit is de standaardvergoeding voor de morele schade die men lijdt als gevolg van het schadeverwekkende feit, en bedraagt € 31 per dag in geval van ziekenhuisopname en € 25 per dag wanneer geen ziekenhuisopname plaatsvindt, maar men wel voor 100 % arbeidsongeschikt is. Iemand die in het ziekenhuis dient te verblijven, heeft dus recht op een dagvergoeding van € 31. In de eerste drie schalen zit de pijnschade in de morele schade geïncorporeerd. De pijnschade (*pretium doloris*) kan dus vanaf schaal 4 worden gecumuleerd met de morele schade (*quantum doloris*), maar alleen indien het *pretium doloris* door een medisch expert afzonderlijk van het *quantum doloris* wordt begroot.

De laatste schadepost van de categorie tijdelijke arbeidsongeschiktheid en invaliditeit is die van het *verlies van een schooljaar*. Deze schade bestaat uit een materiële schade, een morele schade en een financieel verlies naar de toekomst toe. De materiële schade bestaat uit de reële schade die men lijdt doordat men een schooljaar verliest. Deze post zal vaak bestaan uit kosten die achteraf zonder nut zijn gemaakt. Het morele schade-element van het verlies van een schooljaar omvat de onmogelijkheid om deel te nemen aan bijzondere schoolactiviteiten (te denken valt aan schoolreisjes, uitstapjes et cetera) en de frustratie van de student om door medeleerlingen als doubleur te worden beschouwd. Het financieel verlies naar de toekomst toe heeft tenslotte betrekking op de achterstand die het slachtoffer door het verlies van het schooljaar eventueel oploopt in zijn toekomstige carrière. Als deze loopbaanachterstand bewezen kan worden, bestaat de schade uit de actuele waarde van het eerste jaar beroepsinkomen.³⁰

2.2.3. Schadeposten bij blijvende arbeidsongeschiktheid en invaliditeit

Hieronder volgt een korte beschrijving van een aantal schadeposten die kunnen worden vergoed wanneer de schadelijdende partij blijvend arbeidsongeschikt of invalide is.

De esthetische schade is een van de schadeposten die bij een blijvende arbeidsongeschiktheid en invaliditeit vergoed kan worden. Dit is het verlies of de vermindering van de lichamelijke mooiheid. De Indicatieve Tabel benadrukt dat het hierbij alleen gaat om de morele esthetische schade. Men kan

---

²⁷ Brosens 2005, p. 1132.

²⁸ Brosens 2003, p. 272.

²⁹ Ulrichs 2010, p. 126.

³⁰ Van Trimont en Denoyelle 2008, p. 713.

namelijk ook esthetische schade met een materieel karakter lijden, namelijk wanneer de esthetische schade zijn weerslag heeft op de beroepsloopbaan of de kansen op het vinden van een bepaalde betrekking vermindert. Dit geldt bijvoorbeeld voor modellen en tv-presentators, maar bijvoorbeeld ook voor caissières en vertegenwoordigers, die veel met klanten in contact komen. In de Indicatieve Tabel gaat het dus enkel om de geestelijke schade die men lijdt als gevolg van een ontsiering van het lichaam. Men voelt zich minderwaardig, minder mooi en dat gevoel moet worden gecompenseerd³¹. Dat gebeurt meestal in de vorm van een geldsom, maar de morele schade kan hier ook de kosten voor plastische chirurgie omhelzen, indien het slachtoffer daarvoor kiest. Als dat laatste het geval is, komen de kosten van de ingreep voor rekening van de schadeverwekker. De esthetische schade wordt vastgesteld door een arts, die daarbij gebruik maakt van de schaal van Julin. Dit is een schaal die zeven niveaus kent, waarbij het eerste niveau staat voor minieme esthetische schade, en het zevende niveau voor 'afstotende' esthetische schade. De Indicatieve Tabel geeft aan dat de rechter bij het begroten van de esthetische schade rekening dient te houden met de plaats van de ontsiering, het geslacht, de leeftijd en de activiteiten van het slachtoffer. De Tabel stelt verder voor dat de arts zijn bevindingen op de zitting ondersteunt met fotomateriaal van de verminkingen, vooral indien het slachtoffer niet op de terechtzitting aanwezig kan zijn. Dat de rechter rekening houdt met de plaats van de ontsiering (verminking) ligt voor de hand. Vooral voor mensen die een beroep hebben met een publiek karakter (bijvoorbeeld nieuwslezers, handelsvertegenwoordigers) heeft een verminking aan het gezicht ernstiger gevolgen dan een verminking aan een been. Overigens geldt dat waarschijnlijk wel voor iedereen, maar voor mensen die veel in de publiciteit verschijnen of veel persoonlijk contact met klanten hebben, heeft een dergelijke aantasting van het aangezicht mogelijk verstrekkende gevolgen. Ook het voorstel dat de rechter rekening dient te houden met de leeftijd van slachtoffer is verantwoordbaar. Een slachtoffer van twintig jaar draagt de lichamelijke verminking nog vele decennia met zich mee, ook gedurende zijn hele beroepsloopbaan, terwijl het zeventigjarige slachtoffer zijn beroepsloopbaan al achter zich heeft. De rechter dient verder rekening te houden met de activiteiten van het slachtoffer. Dat heeft deels betrekking op zijn beroepswerkzaamheden, maar ook op de mate waarin hij in het sociale leven actief is: komt hij veel onder de mensen, heeft hij hobby's et cetera. Een voor mij echter onbegrijpelijk criterium is het geslacht van het slachtoffer. Men gaat er namelijk vanuit dat een esthetische schade voor een vrouw erger is dan voor een man, en als gevolg daarvan worden aan vrouwen ook hogere bedragen toegekend³². In een tijd als deze, waarin het uiterlijk en de uiterlijke verzorging van de man steeds belangrijker wordt gevonden, zou een dergelijk onderscheid natuurlijk geen rol meer mogen spelen.

Een andere schadepost die uit hoofde van blijvende arbeidsongeschiktheid en invaliditeit vergoedbaar is, is de genoegenschade. Deze schade, ook wel *préjudice d'agrément* genoemd, houdt het morele verlies in dat men lijdt wanneer men door een lichamelijke kwetsuur niet langer in staat is de hobby van zijn keuze uit te oefenen, of geen reizen meer te maken terwijl men dat vroeger wel veel en graag deed. De Indicatieve Tabel geeft wel aan dat het moet gaan om uitzonderlijke gevallen, en dat deze schadepost in beginsel onder de algemene noemer van de morele schade valt. Ik ben het eens met het standpunt dat een afzonderlijke vergoeding voor genoegenschade tot speciale gevallen beperkt dient te blijven. Het is namelijk zo, dat ieder mens wel een bepaalde vorm van vrijetijdsbesteding heeft waar hij of zij enigszins aan gehecht is. Een uitzondering zou zich bijvoorbeeld in het volgende geval kunnen voordoen. Wanneer iemand graag bergen beklimt en dat

---

³¹ Simoens 1999, p. 292.

³² De Temmerman 1998, p. 103.

op hobbymatige basis tegen een kleine vergoeding aan anderen wil leren, kan ik mij voorstellen dat de rechter dit waardeert als meer dan een hobby alleen. In dat geval zou een (kleine) morele schadevergoeding wellicht op zijn plaats zijn. Uit de bewoordingen van de Indicatieve Tabel kan worden afgeleid dat een afzonderlijke vergoeding voor genoegenschade in ieder geval niet wordt gestimuleerd.

De laatste schadepost die hier besproken wordt en die in geval van blijvende arbeidsongeschiktheid en invaliditeit vergoedbaar is, is de schade door weerkaatsing, ofwel de genegenheidsschade. Bij deze schade gaat het om de innerlijke pijn die de naasten van het slachtoffer voelen wanneer zij hem zien lijden. Het moet volgens de Indicatieve Tabel gaan om uitzonderlijk zware pijnen. In de eerste plaats kan een vergoeding toegekend worden wanneer het slachtoffer zich in levensgevaar of in coma bevindt³³. Ook wanneer de naaste familie dagelijks moet toezien hoe het slachtoffer psychisch, fysiek of mentaal aftakelt, is een vergoeding voor genegenheidsschade op zijn plaats. De Indicatieve Tabel stelt als eis voor vergoeding van genegenheidsschade, dat de familieband niet meer normaal kan worden beleefd.

2.2.4. Kritiek op de Indicatieve Tabel

De Indicatieve Tabel heeft door de jaren heen ook met de nodige kritiek te maken gehad. Nog steeds worden er in de literatuur discussies gevoerd over het al dan niet goed functioneren van dit bij de begroting van letselschade hulpverlenende instrument. In deze subparagraaf worden de belangrijkste kritiekpunten aangestipt.

Het belangrijkste bezwaar tegen de Indicatieve Tabel is dat deze strijdig zou zijn met het ook in België geldende beginsel van concrete schadebegroting. Dit standpunt is niet onbegrijpelijk, vooral wanneer de Indicatieve Tabel richtbedragen vooropstelt voor bijvoorbeeld morele schade en esthetische schade. Morele schade is bij uitstek een schadepost die naar billijkheid moet worden begroot, en berust op een menselijke inschatting van de rechter³⁴. Het is de vraag of die inschatting, die niet zozeer de uitkomst is van een wiskundige berekening maar eerder van een menselijke gedachtegang, zich laat vangen in tabellen en schema's. Toch denk ik dat het in het kader van de rechtszekerheid en eenheid in de rechtspraak goed is dat ook inzake deze schadeposten een zekere mate van normering heeft plaatsgevonden.

Jocqué waarschuwt er ook voor dat wanneer de Indicatieve Tabel strakke vergoedingswijzen vooropstelt, de tabel een normatief karakter krijgt dat haar niet toekomt. De rechter kan er gemakkelijk toe worden verleid de specifieke omstandigheden van het slachtoffer naar de achtergrond te laten verdwijnen, en in plaats daarvan te vergoeden wat in 'het gemiddelde geval' gebruikelijk zou zijn³⁵. Ook dat zou in strijd zijn met het beginsel van concrete begroting.

Een ander kritiekpunt dat men kan inbrengen tegen de normering in de Indicatieve Tabel, is dat de bedragen in de tabel bij bepaalde schadeposten nooit voldoende kunnen zijn om de schade zoals die geleden wordt integraal te vergoeden. Bij het overlijden van hun inwonende kind hebben beide ouders volgens de Indicatieve Tabel recht op een morele schadevergoeding van € 12.500. Rechters gaan vaak aan de concrete omstandigheden van een zaak voorbij, en kennen het zojuist genoemde

---

³³ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 716.

³⁴ Jocqué 2009, p. 1115.

³⁵ Jocqué 2009, p. 1115.

bedrag toe, vaak met de motivering dat 'het morele leed bij het overlijden van een kind door geen enkele financiële tegemoetkoming weggenomen kan worden'³⁶. Het komt ook voor, dat in afschriften van uitspraken van Belgische rechters een vergelijking wordt getrokken met de situatie in Nederland, waar ouders geen recht hebben op een morele schadevergoeding bij het overlijden van hun kind. In feite wordt er dan heel cynisch tegen de ongelukkige ouders gezegd dat ze nog 'van geluk mogen spreken' dat ze überhaupt een vergoeding krijgen³⁷.

---

³⁶ Petitat 2004, p. 80.

³⁷ Pétitat 2004, p. 80.

3. Mogelijkheden tot verdere normering van het Nederlandse schadevergoedingsrecht

3.1. Inleiding

In de vorige hoofdstukken is gebleken dat zowel in Nederland als in België instrumenten tot stand zijn gekomen om rechters en partijen een houvast te bieden bij het begroten van de schade in een concreet geval. Wat bij de bespreking van deze instrumenten in het oog springt, is het feit dat de Belgische Indicatieve Tabel meer oog lijkt te hebben voor de standaardisering van bedragen inzake morele schade, terwijl de Nederlandse regelingen zich met name voor wat betreft het smartengeld meer afzijdig houden en eigenlijk geen duidelijke richtlijnen geven voor de begroting van deze schadeposten.

In dit derde en laatste hoofdstuk zal aan de hand van de gegevens en bevindingen uit de eerste twee hoofdstukken een antwoord worden geformuleerd op de derde deelvraag van deze scriptie. Deze deelvraag luidde als volgt:

Kunnen initiatieven als de Smartengeldgids, de Letselschade Richtlijnen en de Indicatieve Tabel een aanzet vormen tot verdere normering van het Nederlandse schadevergoedingsrecht?

Kijkend naar de inhoud en de toepassing van bovengenoemde normeringinstrumenten kunnen we in ieder geval stellen dat normering van schadevergoeding een onderwerp is dat door verzekeraars, rechters en belangenorganisaties van slachtoffers serieus wordt genomen. Men hecht er belang aan dat de uitkomst van een geschil door normering enigszins voorspelbaar wordt.

In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk zal voor een aantal schadecategorieën een vergelijking worden gemaakt tussen de Nederlandse en Belgische normeringsinstrumenten zoals die in de vorige hoofdstukken zijn besproken. Wat is er in de instrumenten geregeld, en in welke instrumenten worden concretere regels voorgesteld voor het begroten van de schade? Is er ruimte om deze normen verder te concretiseren?

Paragraaf drie van dit hoofdstuk gaat kort in op de verschillende partijen die verdere normering eventueel ter hand zouden kunnen nemen. Hierbij zal ingegaan worden op de formele wetgever, de rechter en procespartijen.

Afgesloten zal worden met een conclusie, waarin de conclusies van de verschillende paragrafen worden samengevat en geanalyseerd.

3.2. De Nederlandse en Belgische normeringsinstrumenten vergeleken

3.2.1. Inleiding

In deze paragraaf worden de verschillen en overeenkomsten tussen de schaderegelingen in de Nederlandse en Belgische normeringsinstrumenten blootgelegd. Daarbij zal de blik vooral gericht zijn op de concreetheid van de normen. Laten de normen veel interpretatieruimte aan rechters en

procespartijen, of stellen ze juist gestandaardiseerde bedragen voor? Is de Nederlandse regeling gedetailleerder en concreter dan de Belgische, of juist andersom?

3.2.2. De Smartengeldgids en de Belgische smartengeldpraktijk

De eerste vergelijking die in dit hoofdstuk tussen het Nederlandse en Belgische schadebegrotingsrecht wordt gemaakt, is die tussen de Nederlandse smartengeldpraktijk neergelegd in de Smartengeldgids van de ANWB en de Belgische manier van smartengeldvergoeding zoals deze wordt voorgesteld in de Indicatieve Tabel.

Naast de jurisprudentie in de Smartengeldgids is ook de Letselschade Richtlijn Licht letsel inclusief smartengeld een bron waaruit rechters en procespartijen in Nederland kunnen putten om in een concrete casus een vergoeding ter compensatie van immateriële schade toe te kennen. Deze Richtlijn noemt het uitgangspunt van de Nederlandse praktijk voor toekenning van smartengeld: het toekennen van smartengeld gebeurt op basis van redelijkheid en billijkheid. Er ligt geen rekenkundige formule ten grondslag aan de begroting van smartengeld³⁸. In de Richtlijn Licht letsel inclusief smartengeld is op basis van de jurisprudentie uit de Smartengeldgids wel een zekere normering opgenomen voor de toekenning van smartengeld in geval van licht letsel, zo bleek reeds in hoofdstuk 1.

Zoals hierboven vermeld is de Nederlandse praktijk van smartengeldbegroting voor het overige nauwelijks genormeerd. Wel is in het eerste hoofdstuk van deze scriptie reeds geconstateerd dat van de in de Smartengeldgids opgenomen jurisprudentie een zekere normerende werking uitgaat. In gelijke gevallen worden vaak bedragen toegekend die in soortgelijke zaken ook zijn opgelegd, vaak zelfs door een andere rechter. Ik wil hier wijzen op het gevaar van een te lichtzinnige toepassing door de rechter van de in soortgelijke gevallen toegekende bedragen. Rechters moeten ervoor waken dat ze niet te vlug overgaan tot het opleggen van deze enigszins genormeerde bedragen, omdat elke zaak zijn specifieke en unieke omstandigheden heeft. Dit neemt echter niet weg dat gevalsvergelijking door de rechter de rechtszekerheid ten goede kan komen. Wanneer de rechter namelijk op goede gronden aanneemt dat een in een andere zaak toegekend bedrag ook in de onderhavige zaak toegekend kan worden, kan een consistente lijn in de smartengeldrechtspraak tot stand komen. Mits goed beargumenteerd, ben ik dus voorstander van het toekennen van gelijke bedragen in soortgelijke gevallen, omdat dit de rechtszekerheid ten goede komt.

Waar de Nederlandse smartengeldpraktijk grotendeels gebaseerd is op jurisprudentie, kent de Belgische Indicatieve Tabel een meer genormeerde smartengeldregeling. De hoogte van de vergoeding voor bijvoorbeeld de esthetische schade (dit is de morele schade die men lijdt als gevolg van een ernstige ontsiering van de lichamelijke schoonheid, bijvoorbeeld diepe wonden met blijvende littekens in het gezicht) is, zoals besproken in hoofdstuk 2 afhankelijk van twee factoren. Dit zijn de leeftijd van het slachtoffer en de ernst van het letsel, te bepalen aan de hand van de zogenaamde Schaal van Julin. De combinatie van de leeftijd van het slachtoffer en de ernst van het letsel bepaalt uiteindelijk de hoogte van het toe te kennen bedrag aan smartengeld³⁹.

---

³⁸ Letselschade Richtlijn Licht letsel inclusief smartengeld 2011, p. 3.

³⁹ Van Trimont en Denoyelle 2008, p. 715.

Met betrekking tot het smartengeld kan dus worden gesteld dat deze schadepost in België meer genormeerd is dan in Nederland. Ik denk niet dat dit bezwaarlijk is. Het toekennen van smartengeld laat zich moeilijk in allerlei regeltjes vangen. Wanneer rechters hun uitspraken goed motiveren en niet terugvallen op algemene motiveringen en redeneringen, is het niet bezwaarlijk om eerdere jurisprudentie als uitgangspunt te laten dienen voor een concrete uitspraak. Dit dient ook de rechtszekerheid. Wel moet steeds in het oog worden gehouden of de voorliggende zaak echt niet wezenlijk verschilt van de zaak waarmee men wil vergelijken.

Tot slot nog een kort woord over de in de Indicatieve Tabel opgenomen regeling over de morele schade van de nabestaanden die een affectieve band hadden met de overledene⁴⁰. In Nederland kennen we een dergelijke regeling niet: het Wetsvoorstel Affectieschade is in maart 2010 door de Eerste Kamer verworpen⁴¹. Men kan zichzelf de volgende vraag stellen: hoe kan het verdriet worden vergoed van ouders die hun kind hebben verloren? De € 12.500 die de Indicatieve Tabel voorstelt kunnen nooit genoeg zijn om het leed te verzachten.

3.2.3. De regelingen studievertraging

Allereerst zullen we een vergelijking maken tussen de Nederlandse Letselschade Richtlijn Studievertraging en de in de Belgische Indicatieve Tabel vervatte regeling van het verlies van een schooljaar. In de Letselschade Richtlijn wordt schade door studievertraging gedefinieerd als 'de schade die optreedt doordat de benadeelde later op de arbeidsmarkt actief zal zijn ten gevolge van een door een ongeval onderbroken opleiding, waarvoor een derde aansprakelijk is te houden'⁴². Het gaat om een studievertraging van maximaal 1 jaar. Bij een studievertraging van langere duur gaan concrete invloeden met betrekking tot de waardering van deze schadepost een rol spelen. Hierbij valt te denken aan het al dan niet in aanmerking komen voor een WAJONG-uitkering. De Belgische regeling heeft dezelfde strekking, en gaat uit van de vergoeding van de schade die is opgelopen door het verlies van een schooljaar als gevolg van een onrechtmatige daad⁴³. In beide regelingen wordt ook vooropgesteld dat een concrete schadebegroting het uitgangspunt hoort te zijn, en dat de regeling slechts een vangnet biedt voor die gevallen waarin een concrete begroting van de schade problematisch is. De beide regelingen zijn dus goed met elkaar te vergelijken.

In de Belgische Tabel wordt de schade wegens het verlies van een schooljaar onderverdeeld in drie specifieke schadecategorieën. Iemand die als gevolg van een onrechtmatige daad waarvoor een ander verantwoordelijk is een jaar lang niet naar school kan, heeft recht op een vergoeding van zijn materiële en morele schade en de schade die hij lijdt als blijkt dat het verlies van een schooljaar leidt tot schade aan de toekomstige loopbaan. Onder de materiele schadepost worden de nodeloos gemaakte kosten voor het nieuwe schooljaar begrepen, bijvoorbeeld de aanschaf van boeken en ander leermateriaal. Voor de hoogte van deze schadepost wordt onderscheid gemaakt tussen vijf onderwijstypen. De toe te kennen bedragen variëren van € 390 voor het lager onderwijs (de basisschool) tot € 4.000 voor iemand die op de universiteit studeert en 'op kot' (op kamers) woont.

---

⁴⁰ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 717.

⁴¹ Wetsvoorstel 28.781.

⁴² Letselschade Richtlijn Studievertraging 2011, p. 1.

⁴³ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 713.

De morele schade bestaat uit het niet kunnen deelnemen aan schooluitstapjes, het niet kunnen onderhouden van de sociale contacten met klasgenoten en de frustratie van de student om als doubleur te worden beschouwd. De Belgische magistratuur heeft de hoogte van deze schadepost ongeacht het opleidingsniveau vastgesteld op € 3750. Voor de eventueel opgelopen achterstand in de toekomstige loopbaan, de derde en laatste schadepost bij het verlies van een schooljaar, worden geen standaardbedragen genoemd. Wanneer de achterstand in de loopbaan wordt bewezen, bestaat de schade uit de actuele waarde van het eerste jaar beroepsinkomen⁴⁴.

Wanneer we vervolgens de blik richten op de Nederlandse Richtlijn valt ten eerste op dat de onderverdeling die bij onze zuiderburen wordt gemaakt, door de Letselschade Raad achterwege wordt gelaten. Er wordt geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de schadeposten materieel, moreel en achterstand in de loopbaan. In de Belgische regeling staan deze drie schadeposten duidelijk apart gecategoriseerd. Ook blijkt overigens uit de tekst van de Richtlijn niet dat onder de voorgestelde vergoedingsbedragen een samengestelde vergoeding voor bijvoorbeeld materiële en morele schade moet worden begrepen. Wel wordt onder 1. in de Afbakening van de aanbeveling gesteld dat de voorgestelde bedragen louter betrekking hebben op de studievertraging als zodanig c.q. het daardoor later betreden van de arbeidsmarkt⁴⁵. Deze laatste definitie komt wel overeen met de Belgische schadepost van achterstand in de loopbaan. Maar welk deel van het voorgestelde bedrag dan moet worden gezien als vergoeding voor de studievertraging, en welk deel als vergoeding voor het later betreden van de arbeidsmarkt, kan uit de Richtlijn niet worden afgeleid. Dit leidt er mijns inziens toe dat niet helemaal duidelijk is welke schade nu precies in welke mate volgens de Letselschade Richtlijn Studievertraging voor vergoeding in aanmerking komt. Ook wordt voor HBO/WO-studenten geen onderscheid gemaakt tussen studenten die op kamers wonen en zij die dat niet doen. De rechtbank Rotterdam bleek met deze onduidelijkheden begin dit jaar niet veel moeite te hebben. In een zaak waarin een havo-scholier door leeftijdsgenoten was mishandeld, werd de studievertraging in het jaar 2007 integraal vastgesteld volgens het in de Richtlijn Studievertraging neergelegde bedrag van € 14.000. Nadere motivering wordt hierbij niet gegeven. De rechtbank stelt enkel vast dat de gedaagde de vordering niet heeft betwist, en besluit 'aldus' tot toekenning van het zojuist genoemde bedrag⁴⁶.

De Richtlijn is duidelijker over de schadecategorieën die *niet* onder haar toepassingsbereik vallen. Zo vallen de extra studiekosten, waaronder onder meer de kosten voor boeken en examens begrepen moeten worden, niet onder de regeling. Deze zouden te individueel van aard zijn en zich derhalve alleen lenen voor concrete begroting. Ook de schade die men lijdt door het ten gevolge van een ongeval moeten volgen van een aangepaste opleiding c.q. opleiding op een lager niveau valt niet binnen de grenzen van de Richtlijn: deze schadepost moet afzonderlijk worden beoordeeld. Deze grenzen aan het toepassingsbereik worden in de Indicatieve Tabel dan weer niet gesteld.

Voor wat betreft de hoogte van de bedragen moet worden vastgesteld dat de Nederlandse regeling flink royaler is dan de Belgische. Zo kon een Belgische universiteitsstudent die 'op kot' woont ten tijde van de invoering van de Indicatieve Tabel 2008 rekenen op € 4.000 materiele schade + € 3.750

---

⁴⁴ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 713.

⁴⁵ Letselschade Richtlijn Studievertraging 2011, p. 2.

⁴⁶ Rb. Rotterdam 20 april 2011, LJN BQ6208.

morele schade = € 7.750⁴⁷. Zijn Nederlandse collega, al dan niet uitwonend, zou in datzelfde jaar recht hebben gehad op € 18.833⁴⁸. Dat is een niet gering verschil.

De Letselschade Richtlijn Studievertraging lijkt dus qua duidelijkheid over de te vergoeden schadeposten het onderspit te moeten delven voor zijn Belgische evenknie. Dat is jammer, want op die manier kan geen inzicht worden verkregen in de manier waarop bijvoorbeeld de materiële en de morele schade in het totale vergoedingsbedrag worden verdisconteerd. Men zou van mening kunnen zijn dat dat toch allemaal niet zo problematisch is, omdat de vergoedingsbedragen in Nederland beduidend hoger liggen dan bij onze zuiderburen. Dat laatste zou dan kunnen worden gezien als compensatie voor de 'relatieve onduidelijkheid' van de Richtlijn. Toch zie ik wat dat betreft meer heil in de duidelijke scheiding die in de Belgische Indicatieve Tabel wordt aangebracht tussen de schadeposten materieel en moreel. Nu is immers in het geheel niet duidelijk of de Nederlandse Richtlijn überhaupt ziet op vergoeding van morele schade, of dat het enkel een vergoeding voor materiële schade betreft.

Over de berekening van de schadebedragen is de Nederlandse Richtlijn dan weer helderder. De berekeningen van de schadeposten zijn mede tot stand gekomen na uitvoerig doorrekenen door een extern bureau op basis van de meest recente CBS-gegevens en cao's, aldus de tekst in de Richtlijn⁴⁹. De hoogte van de Belgische schadevergoedingen is vastgesteld aan de hand van de rechtspraak en na een grondig debat van de verschillende betrokkenen. Of er ook specifieke berekeningen vooraf gegaan zijn aan het opstellen van de Indicatieve Tabel zoals bij de Richtlijn Studievertraging is gebeurd, wordt niet duidelijk uit de tekst van de Indicatieve Tabel.

De conclusie van de vergelijking tussen de Nederlandse Richtlijn Studievertraging en de Belgische regeling in de Indicatieve Tabel rondom het verlies van een schooljaar kan dus zijn dat de Nederlandse regeling meer concreet zou kunnen aangeven door welke schadeposten het voorgestelde bedrag wordt samengesteld, en in welke mate dat gebeurt. De Belgische Tabel is hier duidelijker over, door een duidelijk onderscheid te maken tussen de materiële en de morele schadecomponent. Dit onderscheid kan van belang zijn voor een deugdelijke rechterlijke motivering in zaken waarin een schadevergoeding wegens studievertraging moet worden toegekend. Zo zou de rechtbank Rotterdam er misschien beter aan gedaan hebben duidelijker aan te geven waarom men € 14.000 wilde toekennen en uit welke componenten dit bedrag zou bestaan. Zolang de Richtlijn echter niet aanspoort tot zo een motivering door geen onderscheid in schadeposten te maken, zal de rechter zich waarschijnlijk vrij voelen om het voorgestelde bedrag zonder verdere motivering toe te kennen.

---

⁴⁷ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 713.

⁴⁸ Letselschade Richtlijn Studievertraging 2011, p. 1.

⁴⁹ Letselschade Richtlijn Studievertraging 2011, p. 2.

3.2.4. De regelingen ziekenhuisdaggeldvergoeding

Ook de in de Indicatieve Tabel vervatte regeling van de vergoeding van het verblijf in een ziekenhuis als gevolg van een onrechtmatige daad waarvoor een ander aansprakelijk is, lijkt meer op het individuele geval gericht te zijn dan de Nederlandse Letselschade Richtlijn Ziekenhuis- en Revalidatiedaggeldvergoeding. In de Nederlandse Richtlijn wordt een vast bedrag van € 26 per dag ziekenhuisopname voorgesteld. Wel wordt bij dit bedrag direct ook vooropgesteld dat de uiteindelijk toegekende vergoeding boven het zojuist genoemde standaardbedrag kan uitstijgen, indien de in redelijkheid gemaakte kosten hoger uitvallen dan het forfait van € 26⁵⁰.

In deze Richtlijn wordt, meer dan in de Richtlijn Studievertraging, duidelijk gemaakt dat het hier enkel gaat om een vorm van materiële schadevergoeding. Zo worden met de daggeldvergoeding zoveel mogelijk de kosten gedekt van de aanschaf van bed- en ziekenhuiskleding en de kosten die gemaakt worden om het verblijf in het ziekenhuis te veraangemen, zoals bloemen, boeken en dergelijke. Er zit dus geen moreel element in deze schadepost.

In de Belgische Indicatieve Tabel varieert de hoogte van de vergoeding voor het ziekenhuisverblijf afhankelijk van de ernst van de pijnen die men lijdt. De vergoeding voor 'hospitalisatie' staat ook onder het kopje 'morele schade', zodat duidelijk is dat de Belgische regelgever ook voor deze schadepost in ieder geval een moreel aspect aan de schade onderscheidt. De Indicatieve Tabel gaat uit van een vaste basisvergoeding van € 31 per dag ziekenhuisopname. In dat opzicht verschilt de Belgische regeling niet veel van de Nederlandse: in beide landen wordt een vast basisbedrag gehanteerd. Enkel de hoogte van de basisvergoeding verschilt enigszins, hetgeen natuurlijk wel een aanmerkelijk verschil tussen beide regelingen kan maken indien het gaat om een zeer langdurige ziekenhuisopname. Volgens de tekst van de Tabel bevat deze basisvergoeding de voorzienbare fysieke smarten inherent verbonden met de fysieke integriteit en waarvan de gevolgen vergelijkbaar zijn voor ieder individu.

Zoals in hoofdstuk 2 besproken is wordt het zogenaamde *quantum doloris* (de pijnschade) door een deskundige vastgesteld op een schaal van 1 tot en met 7, waarbij de zevende schaal de hoogste is (uitzonderlijk ernstige pijn). Voor de onderste drie schalen blijft de basisvergoeding van € 31 steeds gehandhaafd, maar bij de overige vier schalen komt er dagelijks een 'pijnafhankelijk' bedrag bij. Zo heeft het slachtoffer dat in schaal 6 wordt gecategoriseerd (zeer ernstige pijnen) recht op een extra dagvergoeding van € 15 bovenop het basisbedrag. Iemand die uitzonderlijk ernstige pijnen te verduren heeft en aldus in schaal 7 terecht komt kan een extra dagvergoeding van € 17,50 tegemoet zien⁵¹.

Ook hier valt op dat de Belgische Indicatieve Tabel meer rekening houdt met het individuele geval dan de Nederlandse Richtlijn Ziekenhuis-/revalidatiedaggeldvergoeding, althans wanneer het gaat om de ernstige pijngevallen. Dat komt waarschijnlijk omdat de daggeldvergoeding in België niet enkel wordt beschouwd als een vergoeding voor de kosten die gemaakt moeten worden in geval van verblijf in een ziekenhuis. Weliswaar is dat in Nederland deels ook zo (zo valt de aanschaf van fruit, een bloemetje en dergelijke ook binnen de grenzen van de vergoeding, dat zijn kosten die niet strikt

---

⁵⁰ Letselschade Richtlijn Ziekenhuis-/revalidatiedaggeldvergoeding.

⁵¹ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 713.

noodzakelijk zijn in geval van ziekenhuisverblijf), maar in België wordt het morele aspect van deze vorm van schade duidelijk erkend. Dit is te verklaren aan de hand van de plaats die de dagvergoeding in de Indicatieve Tabel inneemt, namelijk onder de categorie morele schade. Bovendien biedt de Tabel dus de mogelijkheid om afhankelijk van de ernst van de pijnen de basisvergoeding met een bepaald bedrag te verhogen.

Voor alle duidelijkheid wordt hier nogmaals benadrukt dat zowel voor de Indicatieve Tabel als de Letselschade Richtlijnen geldt dat een concrete schadebegroting uitgangspunt is. In de Nederlandse Richtlijn wordt echter vermeld dat een specifieke kostenstaat voor verblijf in het ziekenhuis niet opgesteld kan worden, zodat gekozen is voor een vaste daggeldvergoeding.

Zojuist zagen we twee voorbeelden van schadesoorten waarbij de Belgische Indicatieve Tabel meer rekening lijkt te houden met het slachtoffer in het concrete geval, terwijl in de Nederlandse Richtlijnen niet meteen duidelijk werd welke schade nu precies door de voorgestelde vergoeding werd gedekt. Het is echter niet steeds de regeling van onze zuiderburen die de meest gedetailleerde methoden van schadebegroting voorschrijft.

3.2.5. De regelingen Huishoudelijke Hulp

De Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp biedt een tamelijk uitgebreide regeling voor de vergoeding van kosten die gemaakt worden om de behoefte aan huishoudelijke ondersteuning door derden te betalen. Zo wordt er een aantal categorieën van schadelijders onderscheiden. Degene die 'zwaar beperkt' is, heeft recht op een dubbel zo hoge vergoeding als iemand die met een 'lichte tot matige' beperking moet omgaan. De tekst van de Richtlijn geeft aan dat het mogelijk is dat de aard en ernst van het letsel in de loop der tijd veranderen, zodat iemand die vlak na het ongeval zwaar beperkt is, enkele maanden later als licht tot zwaar beperkt wordt aangemerkt. Vervolgens wordt ook rekening gehouden met de samenstelling van het gezin. Er worden vier gezinsvormen onderscheiden die al in Hoofdstuk 1 zijn besproken, zodat verdere bespreking daarvan niet nodig is. Kort gezegd komt het erop neer dat gezinnen met kinderen een hogere vergoeding tegemoet kunnen zien dan alleenstaanden⁵².

De Indicatieve Tabel kent niet zo een uitgebreide regeling om, wanneer het niet mogelijk is de schade concreet vast te stellen, toch tot een zo individueel mogelijke vergoeding voor huishoudelijke hulp te komen. Als de schadelijder de elementen kan aanbrengen die het bestaan van de huishoudelijke schade aannemelijk maken, komt hij in aanmerking voor een forfaitair vergoedingsbedrag. De Tabel maakt geen onderscheid op grond van de ernst van de fysieke beperking, zoals in de Nederlandse Richtlijn wel gebeurt. Wel wordt verderop in de Tabel bepaald dat een deskundige de repercussies van de fysieke integriteit op de huishoudelijke activiteiten van het slachtoffer vaststelt op een schaal van 1 tot 100. Wat voor gevolgen dat zou moeten hebben voor de hoogte van het vergoedingsbedrag in het concrete geval, is in de Tabel niet terug te vinden. Ook op het terrein van de gezinssamenstelling maakt de Tabel niet veel onderscheid. De enige twee categorieën die genoemd worden, zijn het huishouden zonder kinderen en het huishouden met kinderen. Wanneer het gezin meerdere kinderen telt, wordt de vergoeding telkens verhoogd met € 5 per kind per dag⁵³.

---

⁵² Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp 2011, p. 1.

⁵³ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 713.

De Nederlandse Richtlijn heeft de vergoeding voor huishoudelijke hulp ook tijdsafhankelijk gemaakt. De in de Richtlijn genoemde bedragen gelden voor de eerste drie maanden na het ongeval. Als er daarna nog steeds sprake is van een beperking in de mogelijkheid huishoudelijke taken te verrichten, vindt voor de volgende drie maanden vergoeding plaats van € 8,50 per uur. Wanneer na deze extra termijn nog behoefte aan huishoudelijke hulp bestaat, moet deze met behulp van een arbeidsdeskundige concreet worden begroot⁵⁴.

Beide regelingen houden rekening met de bijdrage die het slachtoffer voor het ongeval aan het huishouden leverde. De Indicatieve Tabel geeft aan dat bij gebrek aan concrete gegevens, de bijdrage aan het huishouden wordt bepaald op 65 % voor de vrouw en 35 % voor de man. De Richtlijn Huishoudelijke Hulp stelt de bijdrage aan het huishouden vast op 0, 25, 50, 75 of 100 %. Ik ben van mening dat deze Belgische regeling tamelijk ouderwets is omdat zij geen rekening houdt met sterk veranderende maatschappelijke opvattingen omtrent de taakverdeling in het huishouden. Bovendien zal er altijd wel iets bekend zijn over de mate waarin het slachtoffer voor het ongeval bijdroeg aan de huishoudelijke taken. Bij een alleenstaande ligt het voor de hand dat hij het huishouden alleen deed, terwijl in een gezin de overige gezinsleden informatie kunnen verschaffen over de bijdrage van het slachtoffer. De Richtlijn knoopt beter aan bij het gegeven dat de vaststelling van de exacte omvang van de door het slachtoffer verrichte huishoudelijke taken in de meeste gevallen onmogelijk zal zijn. De onderverdeling in vijf categorieën maakt het mogelijk rekening te houden met de concrete omstandigheden van het slachtoffer, maar erkent daarmee tegelijk dat een exacte vaststelling van de bijdrage aan het huishouden quasi ondoenlijk is.

In dit geval is de Nederlandse regeling dus praktischer en bovendien meer geschikt om rekening te houden met de concrete gevalsomstandigheden.

3.3. Wie moet normeren?

Wanneer we het over normering hebben, zullen veel mensen in eerste instantie denken aan wetteksten, democratisch opgesteld door de Staten-Generaal. Maar is het wel steeds de wetgever die het initiatief tot normering in alle gevallen zou moeten nemen? Binnen bepaalde rechtsgebieden, en misschien wel met name binnen het schadevergoedingsrecht, is er wellicht minder aanleiding om normering aan de wetgever over te laten, omdat bij het begroten van de schadevergoeding in een concrete casus de gevalsomstandigheden vaak van groot belang zijn. In deze paragraaf wordt daarom gezocht naar andere partijen die wellicht een begin kunnen maken met een verdere normstelling van het schadevergoedingsrecht.

Er zullen drie partijen besproken worden die dit proces ter hand zouden kunnen nemen:

1. De formele wetgever
2. De rechter
3. Procespartijen

---

⁵⁴ Letselschade Richtlijn Huishoudelijke Hulp 2011. P. 2.

Het zal op voorhand duidelijk zijn dat aan al deze opties voor- en nadelen kleven. Deze voor- en nadelen zullen per partij besproken worden.

3.3.1. Normering door de formele wetgever

Allereerst bespreken we de mogelijkheid dat *de wetgever* de normering van schadevergoeding op zich neemt. Normering van de wetgever heeft onmiskenbaar een aantal voordelen. Zo komt het de legitimiteit en legaliteit ten goede wanneer de Staten-Generaal standaardformules of standaardbedragen voor schadevergoeding in formele wetgeving zouden opnemen. De regels zijn dan opgesteld door het daarvoor bevoegde orgaan (de Staten-Generaal) volgens het daarvoor geldende wetgevingsproces, kortom de regels zijn bevoegd gevormd. Uit het rechtsvergelijkend onderzoek is naar voren gekomen dat zowel de Nederlandse als de Belgische wetgever zich hebben beperkt tot het opstellen van algemene bepalingen over het schadevergoedingsrecht.

Een door de wetgever opgestelde schaderegeling leidt bovendien tot meer *rechtszekerheid* bij de partijen in een geschil⁵⁵. Wanneer de wetgever duidelijk de normen opstelt waarlangs de begroting van schade dient plaats te vinden, weten partijen waar ze aan toen zijn indien ze met een schadegeval worden geconfronteerd.

Er zijn ook nadelen aan normering door de wetgever. Als de wetgever standaardbedragen in de wet opneemt, verliest de wetgeving de mogelijkheid zoveel mogelijk toekomstige ontwikkelingen te omvatten, zodat voortdurende aanpassingen niet meer voorkomen kunnen worden⁵⁶. De hoogte van schadevergoedingen zal namelijk door veranderende economische en maatschappelijke omstandigheden en opvattingen aanpasbaar moeten zijn. Bovendien is het wetgevingsproces kostbaar en tijdrovend en verkleint het de debatruimte tussen partijen, omdat deze zich zullen ingraven in hun eigen standpunten.

Hoe dan ook, wanneer de wetgever het normeringsinitiatief zou nemen, ligt het gevaar van algehele verstarring op de loer⁵⁷. Het is waarschijnlijk juist de bedoeling van de wetgever geweest om door middel van het opstellen van vage normen, de markt zijn werk te laten doen en rechters een grote discretionaire bevoegdheid te gunnen om rekening te kunnen houden met de concrete omstandigheden van het geval. Diezelfde rechter wordt bij een te strakke wettelijke normering gebonden aan normen die in het concrete geval misschien een hele andere uitleg nodig hebben.

3.3.2. Normering door de rechter

In België is de Indicatieve Tabel een product van de magistratuur. Er waren echter niet enkel rechters betrokken bij het normeringsproces. De Tabel was het werk van een team bestaande uit personen uit verschillende milieus, die om schade en schadevergoeding bekommerd waren. Advocaten, verzekeringsmaatschappijen en behartigers van slachtofferbelangen waren betrokken bij de opstelling van de Tabel. De eindredactie bleef echter in handen van de rechters. Het facultatieve

---

⁵⁵ Barendrecht e.a. 2001, p. 143.

⁵⁶ Fuller 1969, p. 37.

⁵⁷ Vandeweerd 2004, p. 299.

karakter van de toepassing van de Tabel bleef het leidende principe: rechters konden zelf bepalen of ze zich er iets aan gelegen laten liggen⁵⁸.

In ons land is de Smartengeldgids een hulpmiddel voor rechters om smartengeld te begroten. Het gaat hier echter om niet meer dan een jurisprudentieoverzicht, alhoewel de gids inmiddels wel een zekere precedentfunctie heeft verworven. Wie de Smartengeldgids doorbladert, zal namelijk zien dat in vergelijkbare gevallen steeds vaker vergelijkbare bedragen worden toegekend.

In Engeland heeft de rechterlijke normering zich al verder ontwikkeld. Het Court of Appeal besloot in 2000 in de zaak *Heil vs. Rankin* het initiatief te nemen tot normering van de bij letselschade toe te kennen bedragen⁵⁹. Het Court of Appeal heeft de bevoegdheid om schadevergoedingsbedragen enigszins op elkaar af te stemmen. Verder mag dit hof richtlijnen geven aan lagere rechters met betrekking tot de hoogte van de schadevergoedingen⁶⁰. Uiteindelijk achtte het Court of Appeal zichzelf geschikt om de schadevergoedingsbedragen aan te passen, met als belangrijkste argument dat men hiermee niet meer deed dan bestaande wetgeving toe te passen en aan te passen aan de maatschappelijke ontwikkelingen⁶¹. Bovendien was het volgens het Court of Appeal altijd al een taak van de rechter om schadevergoedingen vast te stellen.

De vraag is nu of deze werkwijze ook in Nederland mogelijk zou zijn. Zouden de Hoge Raad of een gerechtshof het initiatief kunnen nemen om zelfstandig de schadevergoedingsbedragen te verhogen, en zo zelf de verdere normering onder handen te nemen? Eventueel kunnen de rechters dan de bedragen die in de Letselschade Richtlijnen en de Smartengeldgids genoemd worden, als uitgangspunt nemen voor de aanpassingen.

Rechterlijke normering heeft enkele voordelen. Het is een snelle en efficiënte manier om standaardisering en normering te bewerkstelligen. Er komt geen langdurig wetgevingsproces aan te pas en de praktische toepasbaarheid wordt met het toepassen ervan in de concrete casus meteen aangetoond. Deze vorm van normering leidt ertoe dat de rechtszekerheid en de voorspelbaarheid van uitkomsten bevorderd worden⁶².

Een tweede voordeel is dat normering door de Hoge Raad kan leiden tot een daling van procedurele kosten. Als de Hoge Raad duidelijke normen opstelt, kunnen partijen zich daar in hun onderhandelingen naar voegen. Dat voorkomt een gang naar de rechter en werkt dus kostenbesparend. Rechtersrecht is bovendien flexibel: als blijkt dat de voorgestelde bedragen gedateerd zijn, kunnen ze in een volgende uitspraak worden aangepast.

Er zijn ook nadelen aan rechterlijke normering. Gaat de rechter zijn rechtsvormende taak niet te buiten door de normering zelf ter hand te nemen⁶³? Het Court of Appeal beargumenteert zijn competentie tot normering mede op basis van het feit dat het Parlement altijd nog kan ingrijpen als het zich niet kan vinden in de normering die het Court of Appeal voorstelt.

---

⁵⁸ Van Trimpont en Denoyelle 2008, p. 710.

⁵⁹ Court of Appeal 23 maart 2000, *Heil v. Rankin*.

⁶⁰ Giesen 2001, p. 120.

⁶¹ Lewis 2001, p. 104.

⁶² Giesen 2001, p. 122.

⁶³ Giesen 2001, p. 122.

Dit argument is niet echt steekhoudend. De rechters geven met deze redengeving eigenlijk aan dat ze zelf allerm minst zeker zijn van hun eigen rechtsvormende taak. Ze bieden in feite op voorhand hun excuses al aan voor het geval dat het Parlement het niet met hun stellingen eens zou zijn. Anders gezegd: het gegeven dat het Parlement altijd achteraf nog kan ingrijpen, brengt niet automatisch met zich mee dat een ander (in dit geval het Court of Appeal) dezelfde bevoegdheid tot normering zou hebben.

Concluderend kan gesteld worden dat normering door de rechter een aantrekkelijk alternatief lijkt, hoewel de zojuist genoemde gevaren niet onderschat mogen worden. Vooral het argument dat normering door de rechter efficiënt en snel is en rekening kan houden met snel veranderende maatschappelijke opvattingen, pleit ervoor dat de rechterlijke macht zijn normerende taak misschien wel verder kan uitbouwen.

Uit de rechtsvergelijking in de vorige twee hoofdstukken vloeit ook voort dat rechterlijke normering al een belangrijke plaats heeft verworven in het normeringsproces. De Indiatieve Tabel krijgt in de Belgische rechtspraak veel bijval, en ook de uitspraken die in de Nederlandse Smartengeldgids worden gepubliceerd, hebben een precedentwerking voor collega-rechters die in soortgelijke gevallen een bepaald bedrag aan smartengeld moeten toekennen.

Belangrijk is mijns inziens ook dat de Belgische magistratuur duidelijk haar eigen beperkingen kent. Door het vooropstellen van de vrijblijvendheid van de toepassing van de bedragen en het uitgangspunt van een concrete begroting, wordt er door de magistratuur zelf voor gewaakt dat de Indiatieve Tabel een absoluut gezag wordt aangemeten.

3.3.3. Normering door partijen

Als wetgever en rechter geen actie ondernemen om de normering van schadevergoeding ter hand te nemen, bestaat altijd nog de mogelijkheid voor marktpartijen om zelf normen op te stellen. Ook aan deze vorm van normering kleven zowel voor- als nadelen.

Het belangrijkste voordeel van partijnormering lijkt te zijn dat partijen door de vrijheid om zelf hun normen op te stellen, eerder tot normen zullen komen waaraan zij zich willen houden en waarop zij hun gedrag willen afstemmen. Een norm die een grote mate van individuele afstemming mogelijk maakt kan zo toegepast worden dat beide partijen zich erin kunnen vinden. Bij partijnormering is de acceptatie door beide partijen echter niet gegarandeerd. Het ligt er maar net aan welke partijen tot normering willen overgaan. Er kan sprake zijn van een groot machtsonevenwicht tussen de normerende partijen. Bovendien speelt in deze mee of het bijvoorbeeld gaat om verzekeraars dan wel slachtoffers die de normen gaan opstellen. Beide partijen zullen uiteraard hun belangen willen laten prevaleren, zodat de uitkomst van het normeringsproces voor de 'andere' partij wel eens niet zo positief zou kunnen uitvallen.

Een voordeel van partijnormering is dat de wetgevende en rechterlijke macht kunnen door partijnormering sterk ontlast kunnen worden. Het wetgevend proces is een kostbaar en tijdrovend proces, en rechters hebben het vaak al druk genoeg. Wanneer partijen, binnen de grenzen van het geldende schadevergoedingsrecht, hun eigen regels opstellen, dragen zij zelf de verantwoordelijkheid voor een goede inhoud en naleving van deze regels. Regels die opgesteld

worden door partijen, zijn bovendien per definitie flexibel. Ze binden enkel de partijen, en hebben dus ook alleen de toestemming van beide partijen nodig om er bij partijafpraak weer van af te wijken indien de regel hen toch niet zint⁶⁴.

De Letselschade Richtlijnen zijn een goed voorbeeld van partijnormering. Een aantal marktpartijen hebben zelf het initiatief genomen om voor een aantal schadeposten duidelijkheid te scheppen omtrent de hoogte van de toe te kennen bedragen. Dat deze aanpak kan werken en ook in de rechtspraak als bruikbaar hulpmiddel wordt aanvaard, blijkt uit de in hoofdstuk 2 besproken rechtspraak, waaruit bleek dat de Richtlijnen regelmatig worden toegepast.

Door partijnormering kan echter een wirwar aan regeltjes ontstaan, en dat is niet wenselijk. Als iedereen zijn eigen regels gaat opstellen, leidt dat tot een onoverzichtelijk geheel. Als partijen uiteindelijk voor de rechter verschijnen, zal deze rechter eerst de partijbedoelingen moeten achterhalen: wat wilden de partijen nu precies bereiken met de door hen opgestelde normen? Die partijbedoelingen zouden nog wel eens heel lastig te achterhalen kunnen zijn, omdat beide partijen een andere uitleg aan de normen zullen geven: ze zijn immers met elkaar in conflict.

Deze nadelen kunnen echter worden weggenomen indien, zoals in het geval van de Letselschade Richtlijnen, partijen duidelijk voor ogen hebben met welk doel zij willen normeren. Voordat de Letselschade Richtlijnen werden opgesteld, was er vaak sprake van miscommunicatie tussen partijen en weinig aandacht voor de positie van het slachtoffer waardoor schadevergoedingszaken vaak eindeloos bleven aanslepen. Hier ondervonden uiteindelijk alle betrokkenen nadeel van, waardoor er vanzelf een stimulans ontstond om zelf structuur in het afwikkelingsproces aan te brengen. Dat heeft geleid tot duidelijke en heldere Richtlijnen, die in de praktijk klaarblijkelijk goed toepasbaar zijn.

3.4. Conclusie

Met de derde deelvraag werd gepoogd een antwoord te vinden op de vraag of de Letselschade Richtlijnen, de Smartengeldgids en de Indicatieve Tabel een aanzet kunnen vormen tot verdere normering van het Nederlandse schadevergoedingsrecht. Er lijkt in ieder geval ruimte te zijn tot verdere normering. De normen in Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek zijn zeer open geformuleerd, en de bovengenoemde normeringinstrumenten kennen geen enkele bindende kracht.

De vraag die dan rijst, is waar die ruimte tot normering ligt.

Voor wat betreft de vergelijking tussen de Nederlandse en Belgische normeringsinstrumenten, valt op dat de Belgische regeling in de meeste gevallen meer erkenning biedt aan morele schadeposten. Ook wordt vaak helderder uiteengezet uit welke schadeposten de voorgestelde vergoedingen bestaat. Voor het smartengeld is van belang op te merken dat de Nederlandse smartengeldpraktijk vooral bestaat uit jurisprudentieoverzichten. Vaststelling van smartengeld geschiedt aan de hand van de redelijkheid en billijkheid, daar zijn verder geen normen voor. In België is de smartengeldregeling inzake esthetische schade wel enigszins genormeerd. Ook wordt daar, in tegenstelling tot in Nederland, een recht op vergoeding van affectieschade erkend. Verder kent de Indicatieve Tabel vergoedingsmogelijkheden voor genegenheidsschade en schade door weerkaatsing. Uit deze

---

⁶⁴ Giesen 2002, p. 128.

rechtsvergelijking zou de conclusie kunnen worden getrokken dat de vergoeding van morele schade zich in België in een verder stadium bevindt dan bij ons in Nederland.

De ruimte om de morele schadeposten verder te normeren, zou dus in Nederland vooral liggen in het onderscheiden van de verschillende categorieën morele schade in bijvoorbeeld een richtlijn. In de Richtlijn Licht letsel inclusief Smartengeld is dat weliswaar al gebeurd, maar onduidelijk is vaak uit welke schadeposten deze bedragen zijn opgebouwd. Bovendien kan uit het samenvoegen van de schadeposten licht letsel en smartengeld in 1 richtlijn worden afgeleid dat het onderscheiden van smartengeld als zelfstandige schadepost niet noodzakelijk wordt geacht. Klaarblijkelijk acht men de Smartengeldgids en de zojuist genoemde richtlijn afdoende om de smartengeldpraktijk te normeren. Dit verschil in de praktijk van smartengeldvergoeding tussen Nederland en België zou kunnen worden weggenomen door het opstellen van een duidelijke richtlijn, waarbij dan wel duidelijk het voorbehoud moet worden gemaakt dat de rechter de vrijheid houdt om met de concrete gevalsomstandigheden rekening te houden.

Voor de overige besproken schadeposten geldt dat de normering in beide landen, details daargelaten, op een vergelijkbaar niveau ligt. Voor het verlies van een schooljaar en de ziekenhuisvergoeding geldt dat de Belgische regeling meer concrete aanknopingspunten biedt, voor de huishoudelijke hulp is de Nederlandse richtlijn gedetailleerder.

Wat kan dit concreet betekenen voor de Nederlandse schadebegrotingspraktijk?

In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat de Nederlandse buitenwettelijke schadebegrotingspraktijk tamelijk gedetailleerd is. De Letselschade Richtlijnen bieden een goed aanknopingspunt voor de begroting van materiële schadeposten, terwijl de rechtspraakverzameling in de Smartengeldgids vooral een precedentwerking lijkt te hebben. Het is goed dat deze instrumenten een vrijblijvend karakter hebben, zodat ze partijen en rechters niet dwingen om de concrete gevalsomstandigheden opzij te schuiven ten behoeve van een star en strak omlinjd schadevergoedingsrecht. Dat moeten we niet willen.

De vraag wie normering ter hand zou moeten nemen is niet eenvoudig te beantwoorden, omdat aan alle opties voor- en nadelen kleven. De rechterlijke macht heeft door middel van de Smartengeldgids, en bij onze burens middels de Indicatieve Tabel al aangetoond best tot het opstellen van een praktisch hanteerbaar normeringsinitiatief in staat te zijn. Ook de marktpartijen hebben de schadevergoedingspraktijk al een goede dienst bewezen door het opstellen van de Letselschade Richtlijnen.

Uit de rechtsvergelijking is echter ook gebleken dat de roep om normerend initiatief door de wetgever nog steeds bestaat. De vraag is of dat terecht is. De wet biedt tot op heden slechts algemene uitgangspunten voor schadebegroting, en uit niets blijkt voorlopig dat de wetgever op dit vlak meer initiatief wil gaan nemen. Los van het wetsvoorstel affectieschade zijn er nog weinig revolutionaire voorstellen gedaan om de schadevergoedingswetgeving aan te passen. Moet dat veranderen? Moeten er standaardbedragen in de wet worden vastgelegd? Uit de conclusie dat de rechterlijke macht en de markt in staat zijn gebleken om bruikbare normeringsinstrumenten op te stellen, kan worden afgeleid dat de wetgever die taak prima uit handen kan geven.

Mijn advies is dat de wetgever zich het beste kan beperken tot de taak zoals hij die tot op heden heeft verricht: een terughoudende opstelling aannemen door middel van een algemene wettelijke regeling waarin de fundamenteën van ons schadevergoedingsrecht worden neergelegd. De rechterlijke macht zou vooral de vergoeding van morele schade duidelijker in een Richtlijn kunnen vastleggen, omdat daarover nu nog geen eenduidige regeling is getroffen. Zonder te stellen dat smartengeld helemaal genormeerd moet worden (dat is bovendien niet wenselijk gezien de vaak aanwezige emotionele aspecten), zou wat meer duidelijkheid hieromtrent wenselijk zijn. De Smartengeldgids kan bij het opstellen van een dergelijke richtlijn prima als uitgangspunt dienen.

Algemene conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde als volgt:

Kan de normering van schadebegroting in het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht scherper dan nu het geval is, mede gelet op de normering in de Nederlandse Smartengeldgids en Letselschade Richtlijnen, en de Belgische Indicatieve Tabel?

Deze vraag dient uiteindelijk met *ja* te worden beantwoord. Zoals ook uit de conclusie op het derde hoofdstuk bleek, is wetgevend optreden niet direct gewenst. Wel kan een verdere normering van morele schadeposten in richtlijnen opgesteld door de rechterlijke macht bijdragen aan meer duidelijkheid en rechtszekerheid voor degene die een schadevergoeding wenst die recht doet aan de concrete omstandigheden van zijn concrete, unieke geval.

Geconcludeerd kan worden dat zowel de Letselschade Richtlijnen en de Smartengeldgids voor de Nederlandse rechtspraktijk en de Indicatieve Tabel voor de Belgische rechtspraktijk hun praktisch nut inmiddels bewezen hebben. Daarbij moet wel de kanttekening worden gemaakt dat verbetering altijd mogelijk is, en dat scherpere normering van schadebegroting vanuit het gezichtspunt van de rechtzoekende niet uit de weg mag worden gegaan. Zowel de Nederlandse schadevergoedingsregeling uit Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek als de onderzochte normeringsinstrumenten bieden hier ruimte voor, zoals bleek uit de rechtsvergelijking met de Belgische Indicatieve Tabel.

Literatuur- en jurisprudentielijst

Literatuur

Barendrecht e.a. 2001

J.M. Barendrecht, I. Giesen en Y.P. Kamminga, *Normering van schadebegroting voor arbeidsongevallen en beroepsziekten: over draagvlak, differentiatie en smartengeld*, in: M. Faure en T. Hartlief, *Schade door arbeidsongevallen en nieuwe beroepsziekten*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2001.

Blom-de Ruiter, Dijkstra en Procee 2009

C.J. Blom-de Ruiter, I.L. Dijkstra en P.S. Procee, *NPP/De Letselschade Raad, vanuit het verleden naar de toekomst*, Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade 2009-1.

Bocken 1999

H. Bocken, *Het aansprakelijkheidsrecht in de steigers*, Tijdschrift voor Privaatrecht 1999-36, p. 567.

Bodamèr en Jeekel 2009

P.B. Bodamèr en C.E. Jeekel, *Back to Basics*, Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade 2009-1, p. 13.

Brosens 2003

E. Brosens, *De vergoeding van schade door huishoudongeschiktheid*, Tijdschrift voor Aansprakelijkheid en Verzekering in het Wegverkeer (TAVW) 2003, p. 270 e.v.

Brosens 2005

E. Brosens, *De waardering van huishoudschade*, Rechtspraak Antwerpen Brussel Gent (RABG) 2005-12, p. 1131 e.v.

Fuller 1969

L. Fuller, *The morality of law*, New Haven: Yale University Press 1969.

Giesen 2001

I. Giesen, *Normering van schadevergoeding in Engeland: een les voor Nederland?*, NJB 2001-3, p. 120 e.v.

Giesen 2002

I. Giesen, *De 'bindendheid' van normen bij normering van schadevergoeding*, Tijdschrift voor Personenschade 2002-4, p. 128.

Jansen 2003

M. Jansen, *Smartengeld, uitspraken van de Nederlandse rechter over de vergoeding van immateriële schade*, Den Haag: ANWB 2003.

Jocqué 2009

G. Jocqué, *De nieuwe Indicatieve Tabel kritisch bekeken*, Rechtskundig weekblad 2009-27, p. 1119.

Lewis 2001

R. Lewis, *Increasing the Price of Pain: Damages, The Law Commission and Heil v. Rankin*, The Modern Law Review, Oxford: Blackwell Publishers 2001.

Van Loo 2001

M. Van Loo, *Tijdelijke versus blijvende arbeidsongeschiktheid*, <http://www.centrum-letselschade.be/bibliotheek/item/31-tijdelijke-versus-blijvende-arbeidsongeschiktheid.html>.

Petit 2004

J.B. Petit, *De behandeling van dossiers lichamelijke schade vanuit de praktijk van de advocaat*, in: W. Peeters en M. van den Bossche, *De behandeling van lichamelijke schadedossiers en tien jaar Indicatieve Tabel*, Gent: Larcier 2004, p. 73-98.

Simoens 1999

D. Simoens, *Buitencontractuele aansprakelijkheid. Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen: E. Story Scientia/Kluwer Rechtswetenschappen België 1999.

Sterk 2009

T.A.W. Sterk, *Arresten Burgerlijk recht: met annotaties*, Deventer: Kluwer 2009.

Storm 2009

H.M. Storm, *Richtlijnen van de Letselschade Raad: hoe komen deze tot stand?*, Tijdschrift voor Personenschade 2009-1, p. 11.

De Temmerman en de Kezel 2002

B. de Temmerman en E. de Kezel, *Normering in België: de Indicatieve Tabel*, Tijdschrift voor Personenschade 2002-4, p. 103.

De Temmerman 1998

B. de Temmerman, *De vergoeding van seksuele schade*, Rechtskundig Weekblad 1998, p. 1002.

Vandeweerdt 2004

M. Vandeweerdt, *De Indicatieve Tabel: een commentaar op basis van de schadeleer* in: W. Peeters en M. Van den Bossche, *Tien jaar indicatieve tabel. Een kritische evaluatie vanuit de praktijk*, Brussel: Larcier 2004, p. 287-308.

Van Trimont en Denoyelle 2008

D. van Trimont en C. Denoyelle, *Indicatieve Tabel 2008*, Nieuw Juridisch Weekblad 2008-189, p. 710 e.v.

Ulrichs 2010

H. Ulrichs, *Schaderegeling in België*, Mechelen: Kluwer België 2010.

Verburg 2009

G.J.M. Verburg, *Vaststelling van smartengeld*, Deventer: Kluwer 2009.

Jurisprudentie**Nederlandse jurisprudentie**

Hoge Raad 27 april 2001, NJ 2002/91 (Boze Brief)
Gerechtshof Arnhem 28 september 1999, VR 2000/174
Rechtbank Den Haag 21 januari 1998, VR 1999/158
Rechtbank Den Haag 17 oktober 1999, rolnr. 00/1969
Rechtbank Rotterdam 20 april 2011, LJN BQ6208

Belgische jurisprudentie

Hof van Cassatie 12 november 2008, P.07.1531.F

Engelse jurisprudentie

Court of Appeal 23 maart 2000, 2 WLR 1173 (Heil v. Rankin)